
Guia per a l'observació i implementació de pràctiques coeducatives en contextos escolars

**Estem treballant envers la igualtat entre
nenes i nens?**

PID_00298644

Berta Aznar Martínez
Nadia Ahufinger Sanclemente

Temps mínim de dedicació recomanat: 2 hores

Berta Aznar Martínez

Doctora en Psicologia per la Universitat Ramon Llull (URL). Diplomada en Magisteri en Educació Primària i llicenciada en Psicologia. Professora en la Facultat de Psicologia i Ciències de l'Educació i l'Esport Blanquerna (URL) en els graus d'Educació Infantil i Primària i el màster en Psicologia General Sanitària. Investigadora en el Grup de Recerca de Parella i Família (GRPF) i el Grup de Recerca en Pedagogia, Societat i Innovació amb el suport de les Tecnologies de la Informació i la Comunicació (PSITIC) de la Universitat Ramon Llull, en les línies de la igualtat de gènere, la violència de gènere, la coeducació i l'educació afectivo-sexual. És la coordinadora del doble grau en Educació i Psicologia i serà cocoordinadora acadèmica del màster en Violència Sexual que es posarà en marxa el curs 2024-2025 a la FPCEE Blanquerna (URL).

Nadia Ahufinger Sanclemente

Doctora en Psicologia Clínica i de la Salut per la Universitat de Barcelona (UB) i investigadora del Grup de Recerca en Cognició i Llenguatge (GRECIL; UOC-UB). Professora de la Universitat Oberta de Catalunya (UOC), en els Estudis de Psicologia i Ciències de l'Educació. La seva recerca se centra en el trastorn del desenvolupament del llenguatge (TDL/TEL) i altres trastorns del neurodesenvolupament i de l'aprenentatge. Estudia l'impacte d'aquests trastorns en l'esfera emocional i conductual d'aquestes nenes i nens i les seves famílies, i l'impacte de l'androcentrisme en la detecció, avaluació i intervenció de les nenes amb trastorn del llenguatge. Integrant de l'associació estatal Docentes feministas por la Coeducación (DoFemCo).

L'encàrrec i la creació d'aquest recurs d'aprenentatge UOC han estat coordinats per la professora: Nadia Ahufinger Sanclemente

Com citar aquest recurs d'aprenentatge amb l'estil APA:

Aznar Martínez, B. [Berta] i Ahufinger Sanclemente, N. [Nadia]. (2024). *Guia per a l'observació i implementació de pràctiques coeducatives en contextos escolars: Estem treballant envers la igualtat entre nenes i nens?* (1a. ed.) [recurs d'aprenentatge textual]. Fundació Universitat Oberta de Catalunya (FUOC).

Primera edició: febrer 2024

© d'aquesta edició, Fundació Universitat Oberta de Catalunya (FUOC)

Av. Tibidabo, 39-43, 08035 Barcelona

Autoria: Berta Aznar Martínez, Nadia Ahufinger Sanclemente

Producció: FUOC

Tots els drets reservats

Els textos i imatges publicats en aquesta obra estan subjectes –llevat que s'indiqui el contrari– a una llicència Creative Commons de tipus Reconeixement-NoComercial-SenseObraDerivada (BY-NC-ND) v.3.0. Podeu copiar-los, distribuir-los i transmetre'ls públicament sempre que en citeu l'autor i la font (Fundació per a la Universitat Oberta de Catalunya), no en feu un ús comercial i no en feu obra derivada. La llicència completa es pot consultar a <http://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/3.0/es/legalcode.ca>

Índex

Introducció	5
1. Àmbits prioritaris per a la implementació de la pràctica coeducativa	9
1.1. L'ocupació i l'ús de l'espai	9
1.2. El llenguatge en els diferents àmbits escolars	11
1.3. Els sabers de referència i la seva transmissió en el sistema educatiu	13
1.4. La interacció escolar	15
1.5. L'educació afectivosexual al centre escolar	17
1.6. El disseny del pla d'igualtat	20
Resum	27
Bibliografia	29

Introducció

La didàctica del feminisme i de la coeducació hauria de ser una màxima del nostre sistema educatiu i una prioritat del professorat per poder oferir una educació de qualitat, perquè si l'educació és un dret humà inalienable, l'educació per a la igualtat entre nenes i nens –futures dones i homes– és una qüestió de justícia (Hidalgo-Urtiaga, 2022).

S'entén per **coeducació** el procés educatiu que afavoreix el desenvolupament integral de les persones amb independència del sexe a què pertanyin; a conseqüència, s'entén per **escola coeducativa** aquella en què es corregeixen i s'eliminen tota mena de desigualtats o mecanismes discriminatoris per raó de sexe, i en què els alumnes i les alumnes poden desenvolupar lliurement la seva personalitat en un clima d'igualtat real i sense cap mena de condicionants o limitacions imposades en funció del seu sexe (Sánchez i Escadel, 2012).

Establir la coeducació com a proposta pedagògica de centre constitueix la política educativa més adequada per educar en igualtat i per a la igualtat, de manera que es compleix amb el mandat democràtic de la Llei 3/2007, del 22 de març, d'igualtat entre dones i homes de 2007, sense posar límits als aprenentatges de nenes i nens (Carrasco-Pons et al., 2022). També és molt rellevant fomentar en nenes i nens el **pensament crític** que els permetrà analitzar la realitat i les desigualtats des d'una perspectiva responsable i madura.

Encara que pugui semblar que amb el canvi de sistema educatiu d'escola segregada a escola mixta la coeducació a les aules està assegurada, cal emfatitzar que, encara que l'escola mixta és una condició necessària per a la coeducació, no és suficient. D'acord amb Hidalgo-Urtiaga (2022), encara que l'escola mixta hagi afavorit l'accés i la incorporació de les nenes a les aules i que obtinguin millors resultats, rendeixin més, estudiïn més graus universitaris, rebin més formació permanent, abandonin menys els estudis i fracassin menys a les aules, les dades estadístiques basades en el sexe mostren una tendència clara de les alumnes a triar **professions feminitzades** i, per això, socialment menys valorades i menys spreades.

Evidentment, la socialització de nens i nenes, i la interiorització del gènere (dels seus rols, estereotips, comportaments i actituds) no només s'aprèn a l'escola, tanmateix, l'escola té un avantatge sobre els altres àmbits de socialització, ja que és el més propiciatori per fer la transformació cultural necessària per a l'abolició del gènere (Hidalgo-Urtiaga, 2022).

Ens referim al **sexe** quan parlem del conjunt de característiques biològiques determinades pels cromosomes sexuals XX i XY. L'espècie humana, com totes les espècies mamíferes, es caracteritza pel dimorfisme sexual, és a dir, els individus es configuren en dos tipus sexuals, femelles i mascles, l'aparellament dels quals és necessari per a la reproducció.

El **gènere** és el conjunt de característiques artificials i diferenciades imposades en cada societat i època a dones i homes en funció del seu sexe, amb l'objectiu de justificar la posició subordinada de les dones, de manera que se situen els homes en una posició dominant en tots els àmbits.

El sistema escolar continua reproduint **estereotips de gènere**, és a dir, s'acaba pensant que és real allò que s'ha imposat per mitjà de la cultura i la socialització. Això ocorre mitjançant diversos aspectes, com (Agència executiva en l'àmbit educatiu i cultural, 2010):

- El currículum acadèmic.
- L'organització del centre.
- L'espai.
- Les metodologies d'ensenyament.
- Les actituds i expectatives del professorat.
- Els materials didàctics.

El Decret 175/2022, de 27 de setembre, d'ordenació dels ensenyaments de l'educació bàsica, i el Decret 21/2023, de 7 de febrer, d'educació infantil, reforcen la importància de generar accions i canvis als centres educatius que promoguin i fomentin la perspectiva coeducativa, ja que, en aquests, la coeducació es concep com un dels vectors educatius i com un principi pedagògic bàsic.

Pels motius exposats, i per facilitar la implementació de la coeducació als centres educatius, aquest material té com a objectiu mostrar, mitjançant explicacions breus i rúbriques, els elements clau i les estratègies per establir a les escoles i instituts els **mecanismes necessaris per promoure la coeducació**. Les rúbriques permetran als equips docents observar quins aspectes ja s'estan treballant al seu centre i quins aspectes necessiten ser treballats per avançar cap a una escola més coeducativa.

Cal destacar que, en el nostre context, actualment queda un recorregut llarg per aconseguir la implementació de la coeducació. Per això, aquest material se centra en els aspectes prioritaris que han de tenir en compte tant els centres educatius com docents de forma invididual, per a l'abordatge de la coeducació:

- L'ocupació i l'ús de l'espai per nens i nenes.
- El llenguatge en els diferents àmbits escolars.
- Els sabers de referència que es transmeten.
- La interacció escolar.

- L'educació afectivosexual.
- El disseny de plans d'igualtat.

Considerem que aquests són els àmbits més rellevants, encara que no els únics, en què cal incidir per aconseguir una implementació correcta de la coeducació als centres educatius. Així, l'aplicació de cadascuna de les rúbriques d'observació es pot fer globalment, des de la perspectiva de tot un centre, o individualment. L'apartat «Observacions» de les rúbriques permet registrar si aquells ítems no es poden aplicar perquè l'anàlisi s'està elaborant des d'una perspectiva d'aula, per exemple.

1. Àmbits prioritaris per a la implementació de la pràctica coeducativa

1.1. L'ocupació i l'ús de l'espai

L'espai en cap cas és neutre i, per tant, condiona les activitats, les dinàmiques i les relacions que es creen entre l'alumnat, que reproduceix rols, relacions de poder i actituds que reforcen la definició de les cultures de gènere i les desigualtats (Castellví et al., 2016). Diverses recerques demostren que l'ús que fan de l'espai nens i nenes és molt diferent:

- Els **nens** han estat educats per envair l'espai i reclamar-lo amb la seva postura corporal de dominació i assertivitat verbal.
- Les **nenes** han estat educades per acceptar les limitacions espacials i tolerar les irrupcions freqüents, de manera que desplacen el seu oci a la perifèria del pati.

Al pati escolar, la configuració de l'espai entorn d'una pista esportiva facilita que es desenvolupin amb més freqüència jocs tradicionalment masculins (com el futbol), exercits, a més, amb agressivitat i violència envers els qui envolten o creuen la pista. Aquesta arquitectura tradicional contribueix al fet que les modalitats esportives dominants als patis siguin, per tant, una altra de les conseqüències de la masculinitat hegemònica.

El **pati escolar** es converteix en un lloc privilegiat perquè l'alumnat aprengui en igualtat d'oportunitats i, per això, és fonamental que cada centre educatiu potenciï les possibilitats coeducatives d'aquest espai (Zapatero-Ayuso et al., 2021).

Els objectius que l'equip docent hauria de tenir en compte per evitar les desigualtats en relació amb l'ocupació i l'ús de l'espai són (Subirats, 2017):

- 1) Garantir que totes les criatures tinguin l'oportunitat d'ocupar els espais que es consideren més valuosos i instal·lar els seus jocs.
- 2) Promoure que tota mena de jocs i activitats siguin molt més valorats en igualtat i compartits entre nois i noies.

En aquest sentit, i com planteja Subirats (2017), és interessant que a les escoles s'apliqui un pla de treball per observar i analitzar les dinàmiques d'ocupació i ús de l'espai dels nens, d'una banda, i de les nenes, d'altra banda (a l'aula, els passadissos, les zones comunes i els patis), per intentar respondre preguntes com:

- Les trajectòries de nens i nenes són iguals?
- Per on passen els nens i per on passen les nenes?
- El moviment té com a finalitat fer una altra cosa o és el moviment pel moviment?
- Quins elements utilitzen les nenes i els nens?

En la taula 1 es presenta una rúbrica per a l'avaluació del grau d'implementació de la pràctica coeducativa als espais del centre.

Taula 1. Rúbrica per avaluar el grau d'implementació de la perspectiva coeducativa als espais educatius

	Sí	No	Observacions	Accions per millorar aquest aspecte
Al centre i a les aules				
Es fomenta la repartició igualitària de l'espai entre nenes i nens, de manera que s'anima les nenes a ocupar-lo quan se'n percep la discriminació.				
L'organització a l'aula genera la interacció entre nens i nenes (per exemple, els grups i equips són mixtos).				
Es fomenten els espais reduïts amb poc alumnat perquè les nenes es puguin sentir més confiades per intervenir-hi.				
Es treballa des de la col·laboració i la cooperació, no en la competitivitat, mitjançant metodologies participatives.				
S'adapta l'espai físic de l'aula per afavorir les relacions horitzontals en què aprenen a escoltar i expressar-se: <ul style="list-style-type: none"> • Treballar en racons, taules agrupades o cercles. • Canviar mobles per facilitar la cooperació i la participació. 				
S'evita utilitzar les nenes perquè els nens aprenguin. Per exemple, no s'utilitza les nenes com a barrera física per evitar les interaccions entre els nens més moguts, ja que les posiciona com a ajudants perquè ells atenguin i no com a subjectes de ple dret.				
Al pati				
Tots els nens i nenes tenen l'oportunitat d'ocupar en algun moment els espais considerats més valuosos dels patis i d'instal·lar-hi els seus jocs.				
La distribució genera una ocupació igualitària (per exemple, s'evita que el camp de futbol ocupi la part central i més àmplia del pati).				

	Sí	No	Observacions	Accions per millorar aquest aspecte
Es rebaixa la importància dels jocs considerats «millors», com el futbol, i es combinen amb alguns dels jocs o activitats associats a les noies per a donar-los valor (per exemple, es limiten els dies de la setmana que es pot jugar a pilota o a algun esport determinat).				
Al pati es proposen jocs diversos i materials variats per promoure el joc mixt (joguines que impliquen moviment, com cotxets o bicicletes per aprendre a desplaçar-se i també nines, amb què s'aprèn a parlar i cuidar-les o cuines per al joc simbòlic).				
El professorat observa i promou l'ús equitatiu de l'espai en les hores de temps lliure (pati, passadissos).				
Al pati i a l'aula es fomenten activitats d'autoreflexió sobre l'ús de l'espai, per exemple: <ul style="list-style-type: none"> • Demanar que escriguin on juguen al pati, què els agrada fer, on juguen els nens, on juguen les nenes, etc., i després comentar els resultats, i pensar si el que fan és correcte o si cal canviar-ho. • Identificar activitats d'afrontament i gestió de comentaris despectius que poden sorgir en el seu entorn, segons si les seves preferències de joc encaixen o no amb la socialització sexista). 				
Altres aspectes a considerar a partir d'etapes superiors (últims cursos d'educació primària i etapa d'educació secundària)				
Es garanteixen els espais separats per sexe (no-mixtos) quan es tracta de protegir les nenes de possibles agressions sexuals: <ul style="list-style-type: none"> • Els lavabos estan separats per sexe. • Els vestuaris estan separats per sexe. 				
S'organitzen alguns espais no-mixtos per tractar temes que requereixen privacitat. Per exemple, crear un espai/taller només per a nenes/nens i així poder parlar sobre temes com la menstruació, la sexualitat i el feminisme.				

Font: elaboració pròpia

1.2. El llenguatge en els diferents àmbits escolars

Hidalgo-Urtiaga (2022) recorda que les llengües són **constructes socials** i, a conseqüència, no són neutrals: reflecteixen les nostres relacions, valors i interessos. Els homes han ostentat el poder, per la qual cosa la seva supremacia es reflecteix i es perpetua en l'ús del llenguatge. El professorat, com la resta de la societat, parla com pensa i s'expressa mitjançant un **llenguatge androcèntric i sexista** que invisibilitza la meitat de la població: les dones. L'evolució de les llengües mostra precisament la seva **capacitat d'adaptació** als canvis de valors que es produeixen en la societat.

Especialment, en l'àmbit escolar, atès que el llenguatge oral i escrit és el mitjà pel qual es transmeten i aborden els aprenentatges, i fins i tot és objecte d'anàlisi i reflexió en si mateix, caldria fer un esforç conjunt per part de l'equip directiu i docent per evitar l'ús d'un llenguatge androcèntric i sexista. En els decrets educatius més actuals ja s'especifica que en tots els documents elaborats cal incorporar un **ús no-sexista i no-androcèntric del llenguatge**.

Els passos essencials per abordar i superar en l'àmbit de claustre el llenguatge discriminatori contra les dones han de ser (Subirats, 2017):

- 1) Prendre consciència de la discriminació lingüística.
- 2) Introduir canvis en l'ús del llenguatge.

En la taula 2, proposem una rúbrica per **avaluar l'ús del llenguatge no-androcèntric i no-sexista** al centre educatiu.

Taula 2. Rúbrica per a l'avaluació de l'ús del llenguatge al centre i les aules

	Sí	No	Observacions	Accions per millorar aquest aspecte
El professorat substitueix l'ús de la paraula <i>home</i> i el masculí com a genèrics per referir-se a la <i>humanitat</i> .				
Es fan servir termes col·lectius que inclouen homes i dones per referir-se a col·lectius determinats (<i>alumnat, professorat, estudiantat, etc.</i>).				
En les reunions familiars o circulars informatives es fa servir el llenguatge no-sexista. El professorat es dirigeix al grup d'alumnat i famílies, incloent-hi també les dones.				
S'utilitza el llenguatge no-sexista en els rètols de l'aula i del centre escolar (sala de professorat, etc.).				
S'utilitza el llenguatge no-sexista en els documents interns i externs del centre.				
Es promou l'ús a l'aula de paraules en femení que encara no s'usen habitualment (metgessa, jutgessa, música, etc.).				
Es desdoblen els articles i substantius i es comença amb el femení (noies i nois).				
En cas de dubtes, el centre fa servir programes correctors com «nombra.en.red» o «la lupa violeta», creats específicament per usar llenguatge no-sexista.				
A l'aula es revisa quins refranys i frases fetes, cançons, llibres de text i altre material se seleccionen per a classe (per exemple, s'eviten frases fetes com «qui et vol bé et farà plorar»).				
S'evita l'ús de fórmules com «@», «X», «/» o «i» (noi@s, nenxs, nens/es o nenis), ja que continuen invisibilitzant les nenes.				
Altres aspectes a considerar a partir d'etapes superiors (cicle mitjà i superior: educació primària i secundària)				

	Sí	No	Observacions	Accions per millorar aquest aspecte
<p>S'introdueixen activitats metalingüístiques (reflexió sobre la mateixa llengua) perquè l'alumnat identifiqui els aspectes que fan que el llenguatge sigui androcèntric i sexista, per exemple:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Analitzar titulars de diaris en què es menysprea les dones. • Intentar parlar en femení a classe per veure si és ofensiu i reflexionar sobre el masculí exloent. • Analitzar definicions del diccionari que reflecteixen el sexisme en la llengua. 				

Font: elaboració pròpia a partir d'Hidalgo-Hurtiaga (2022)

1.3. Els sabers de referència i la seva transmissió en el sistema educatiu

Encara avui es continua mantenint l'asimetria entre la posició d'homes i dones als centres educatius. En el saber escolar es continua transmetent una cultura androcèntrica, que no dona espai a les aportacions, els valors i les pràctiques culturals considerades tradicionalment femenines. En la nostra cultura sofim un **excés de masculinitat** que valora la capacitat de violència, la competència i el risc, mentre que les actituds tradicionalment considerades femenines d'empatia i de dedicació són cada vegada menys valorades (Subirats, 2017). Dades recents mostren que la presència de les dones en el currículum i en els textos escolars és de tot just un 7,6 % en les matèries dels quatre cursos de l'ESO (López-Navajas, 2021).

La coeducació parteix d'una valoració igual d'allò públic i allò privat, allò polític i allò domèstic, allò racional i allò afectiu, allò considerat masculí i allò femení i d'acord amb l'acceptació del pluralisme, la diversitat i la diferència; amb l'objectiu que el profund respecte per aquesta diferència permeti el desenvolupament de les individualitats i la plena realització d'allò humà en tots dos sexes (Sánchez i Escadel, 2012).

La coeducació no diferencia entre el que és adequat per a les nenes i el que és adequat per als nens, sinó que **recupera els valors en positiu** de la cultura femenina i masculina, i els potencia en tots dos sexes.

Així mateix, cobra una importància vital el fet de desconstruir i revisar els currículums acadèmics que naturalitzen rols i estereotips sobre homes i dones, sense perspectiva feminista, per poder fomentar maneres d'interactuar igualitàries (Yugeros, 2015).

Els llibres de text i les lectures infantils utilitzats per a l'aprenentatge escolar legitimen els models a seguir. Les frases i les imatges dels estereotips sexuals més criticats han anat desapareixent atès que el seu arcaisme s'ha fet excessivament evident. No obstant això, diversos treballs recents sobre els llibres de text utilitzats a les escoles espanyoles mostren que en ells es manté un grau molt alt de sexisme (Subirats, 2017).

Per abordar l'androcentrisme i el sexisme en els materials escolars, haurem de centrar-nos en (Subirats, 2017):

- 1) Analitzar els contes infantils.
- 2) Identificar l'absència de dones i la seva perspectiva en els llibres de text.
- 3) Detectar continguts curriculars androcèntrics i obsolets.

La taula 3 mostra una rúbrica que vol facilitar l'avaluació dels materials escolars.

Taula 3. Rúbrica per a l'avaluació dels materials didàctics

	Sí	No	Observacions	Accions per millorar aquest aspecte
El material fa servir un llenguatge no-androcèntric i no-sexista.				
Les imatges que apareixen en el material no reflecteixen estereotips de gènere.				
Els enunciats de les activitats s'allunyen d'estereotips sexistes sobre nens i nenes (homes i dones).				
S'esmenten personatges femenins en els continguts dels materials.				
Els personatges de nens i nenes o homes i dones que apareixen trenquen amb els models tradicionals de gènere (per exemple, el personatge femení no necessita ser salvada o el masculí expressa por).				
Apareixen fets, obres i creacions d'autoria femenina en els continguts del material.				
Se seleccionen els materials que expliquen i representen les aportacions que han fet les dones a la cultura i la història com a part important del material (dins del text) i no només com a una nota a part.				
L'enfocament i el plantejament didàctic del material té en compte interessos variats (els tradicionalment associats a dones i a homes).				
En el material es revaloren les activitats que afecten necessitats bàsiques i promouen la responsabilitat.				
El material està lliure de contingut anticientífic neurosexista basat en la idea que hi ha cervells roses i blaus.				

Font: elaboració pròpia a partir d'Hidalgo-Hurriaga (2022), López-Navajas (2021) i Subirats (2010)

	Sí	No	Observacions	Accions per millorar aquest aspecte
Altres aspectes a considerar a partir d'etapes superiors (cicle mitjà i superior: educació primària i secundària)				
S'exploren els materials amb l'alumnat per observar, analitzar i reflexionar sobre la presència més gran dels homes, el motiu de l'absència de les dones, i també sobre les accions i actituds de les imatges. Es completa el tema tractat amb les dones referents, però absents en el material.				
Es fomenta una actitud crítica en l'alumnat sobre els missatges sexistes que transmeten alguns materials escolars i contes, les causes i l'impacte que generen.				

Font: elaboració pròpia a partir d'Hidalgo-Hurtiaga (2022), López-Navajas (2021) i Subirats (2010)

1.4. La interacció escolar

Per fomentar l'escola coeducativa, cal tenir en compte qüestions determinades, per exemple:

- Com es dirigeixen els i les docents als alumnes i les alumnes?
- Quines són les imatges que tenen dels uns i de les altres?
- Com valoren les seves activitats i actituds?

La literatura científica assenyala que el professorat percep les nenes des de la primera infància com més organitzades, més exigents amb si mateixes i més propenses a demanar ajuda. Totes aquestes idees preconcebudes fan que el professorat es relacioni amb elles en aquests termes i dediqui més atenció al comportament dels nens, també amb els més avançats del grup i en qüestions relatives al treball escolar (Aznar-Martínez, 2022). Les nenes responen davant d'aquesta situació adoptant el **paper passiu** que se'ls assigna enfront del paper actiu atorgat als nens, de manera que deixen que aquests ocupin els espais centrals als patis i a les aules, que imposin els seus jocs, i intervenen l'imprescindible en totes les situacions obertes com, per exemple, les assemblees (Subirats, 2010).

Tal vegada aquests comportaments no són summament perceptibles, però es continua tractant nens i nenes de manera diferent, perquè encara no han canviat les expectatives que el professorat té en relació amb l'adopció de rols diferenciats per raó de sexe per part del seu alumnat (Llomes, 2007).

Per exemple, la recerca mostra que el professorat té creences estereotipades relacionades amb els rols sexuals i les expectatives socials que indueixen les nenes a tenir actituds més positives envers els idiomes i la lectura, i els nois envers les matemàtiques i les ciències (Aznar-Martínez, 2022). Diversos estudis han demostrat la vigència del prejudici en el professorat, i que les expectatives diferents davant l'alumnat generen resultats diferents (Subirats, 2010).

A continuació, mostrem en la taula 4 una rúbrica que pot ser útil per **avaluar el grau de conscienciació de l'equip docent quant al tractament igualitari de nenes i nens**.

Taula 4. Rúbrica sobre el tracte igualitari de nenes i nens al centre

	Sí	No	Observacions	Accions per millorar aquest aspecte
Al centre educatiu s'han dut a terme accions encaminades a l'erradicació de la transmissió dels patrons culturals de les conductes assignades tradicionalment a homes i dones (per exemple, fer activitats que tinguin a veure amb la presentació no estereotipada d'oficis i professions, en què es donin a conèixer persones concretes que els exerceixin).				
En el conjunt de la comunitat educativa es fa un esforç per donar més valor als comportaments tradicionalment associats a la feminitat (empatia, cura, conreu de les emocions, etc.).				
En el conjunt de la comunitat educativa es treballa per no reforçar alguns comportaments fomentats en els nens, en auge en la nostra societat (competitivitat, agressivitat, indiferència davant les dificultats de les companyes i els companys, etc.).				
A les aules es fa un esforç conscient per valorar de la mateixa manera els comportaments conflictius en nenes i nens (bregues, baralles, comportaments desafiadors, etc.).				
A l'aula s'elogien de la mateixa manera els comportaments positius en nens i nenes (bon comportament, èxits acadèmics, ajuda a un company o a una companya, etc.).				
El professorat en l'avaluació curricular presta una atenció especial al fet que no hi hagi biaixos de gènere (per exemple, no atribuir un bon resultat a les nenes «perquè s'esforcen molt» i als nens «perquè tenen molta determinació»).				
El professorat fa un esforç conscient per dirigir-se de la mateixa manera a nenes i a nens. Per exemple, evita un llenguatge estereotipat segons cada sexe, com anomenar les nenes «boniques» o «maques» i els nens «campions» o «valents».				
Les i els docents mostren el mateix nivell d'exigència acadèmica amb nens i nenes.				
Les i els docents mostren el mateix nivell de tolerància al mal comportament amb nens i nenes.				
Es promou que els càrrecs siguin ocupats tant per nens com nenes de manera paritària (per exemple, delegats i delegades de classe; responsables de claus).				
El professorat fa servir un llenguatge no-sexista i no-androcèntric, és a dir, que visibilitzi les nenes.				
Les i els docents fomenten la participació igualitària de nenes i nens en els moments d'interacció (per exemple, assemblees).				

	Sí	No	Observacions	Accions per millorar aquest aspecte
Al centre es respecta la llibertat dels nens i les nenes per vestir-se o comportar-se com desitgin, independentment del seu sexe; alhora que es respecta el codi de vestimenta escolar en què es garanteixi la comoditat, la higiene i l'adequació a un context acadèmic.				
El professorat reserva espai de formació i reflexió sobre els biaixos sexistes i les expectatives diferencials entre sexes (per exemple, davant unes notes excel·lents, el professorat tendeix a pensar que ells són intel·ligents i elles treballadores?). A quin sexe encarrega normalment el professorat les tasques de responsabilitat? (per exemple, la clau de l'aula). I les tasques de representació? (per exemple, portaveus en debats).				
Altres aspectes a considerar a partir d'etapes superiors (cicle mitjà i superior: educació primària i secundària)				
S'organitzen sessions de col·loqui amb audiovisuals (pel·lícules, curtmetratges, sèries, fragments, vídeos, etc.) que presentin vides no estereotipades de dones i homes, tant actuals com del passat i de qualsevol lloc del món.				
Es promouen exposicions relatives a l'obra humana de les dones, de manera que s'aprofiten diferents commemoracions.				

Font: elaboració pròpia a partir de López-Navajas (2021), Simón-Rodríguez (2017) i Subirats (2010)

1.5. L'educació afectivosexual al centre escolar

L'educació afectiva i sexual (EAS) és una manera d'invertir en el futur de nens, nenes, adolescents i joves, perquè els ajuda a desenvolupar-se com a persones, a estimar-se, conèixer-se i acceptar-se, i també a estimar, conèixer i acceptar la resta. Mitjançant l'EAS aprenen a expressar-se de manera sana, coherent i satisfactòria (Ballester et al., 2020; Ballester et al., 2023). Diversos estudis han demostrat que l'educació sexual millora l'actitud de nenes, nens, adolescents i joves pel que fa a la igualtat de gènere (Boniel-Nissim et al., 2020; Crocker et al., 2019; Rothman et al., 2018).

El **consum de pornografia** en la infància i l'adolescència ha propiciat la distorsió de l'imaginari sexual, de les percepcions i actituds pel que fa a les relacions sexuals i a les relacions interpersonals, i «constitueix un problema seriós que pot incrementar la desigualtat de gènere» (Ballester et al., 2023; Román-García et al., 2022). Per això, es recomana que el **tractament correcte de la pornografia** sigui un component fonamental dels programes d'educació sexual, i també l'abordatge de qüestions relatives a la igualtat de gènere i la violència de gènere (Aznar-Martínez et al., 2023).

En la taula 5 es poden observar els elements més rellevants que ha de contenir qualsevol proposta d'EAS basada en la **perspectiva de gènere al centre educatiu per avaluar el grau d'implementació**.

Taula 5. Rúbrica per a la implementació de l'EAS al centre

	Sí	No	Observacions	Accions per millorar aquest aspecte
Aspectes transversals per a la implementació de l'EAS (Ballester et al., 2023)				
L'EAS al centre parteix d'una perspectiva basada en: <ul style="list-style-type: none"> • Autoregulació emocional • Comunicació • Motivació • Negociació • Establiment de límits • Supervisió parental i educativa • Autoregulació cognitiva 				
El centre té com a objectiu la implicació de les famílies en l'EAS, de manera que integra en la metodologia una concepció sistèmica.				
Els continguts i processos desenvolupats en l'EAS del centre s'extreuen de manuals, per garantir-ne la transparència.				
Les persones del centre o el personal extern que participa en la formació (per exemple, tallers d'EAS) han estat ben formades i motivades, i proporcionen dades que conviden a desenvolupar aptituds i habilitats apropiades.				
La metodologia general de l'EAS al centre es basa en quatre moments: <ol style="list-style-type: none"> 1) Explicació 2) Debat 3) Activitat en el context de les sessions formatives 4) Pràctiques autònomes en la vida quotidiana 				
La proposta d'EAS del centre es fa al llarg de tota l'escolarització i en totes les etapes.				
La proposta d'EAS està basada en l'evidència científica i adaptada a cada etapa evolutiva i a l'edat de l'alumnat.				
La proposta inclou la participació de l'alumnat, sobretot de l'adolescent, perquè s'orienti a les seves necessitats, i de manera interactiva.				
En l'EAS es fa servir un llenguatge adequat i comprensible per a la infància i la joventut.				
La proposta d'EAS té en compte la recerca sobre cultura de pantalles (ús de dispositius 4G i 5G i riscos digitals que comporten) i integra els resultats de recerques dutes a terme en els últims deu anys.				
Acompanyament de l'alumnat en la construcció de la seva identitat corporal i sexual (adaptat a cada edat) (Hidalgo-Urtiaga, 2022)				

Font: elaboració pròpia a partir de Ballester et al. (2023) i Hidalgo-Urtiaga (2022)

	Sí	No	Observacions	Accions per millorar aquest aspecte
Es treballa perquè l'alumnat conegui l'anatomia sexual, la menstruació i les seves fases, i també els canvis corporals en la infància, preadolescència i pubertat.				
Es treballa perquè l'alumnat reconegui i desactivi els estereotips de gènere corporals, els mites sobre la bellesa i sobre l'impacte negatiu que li pot causar la disconformitat amb la seva imatge personal; especialment, el sentiment de les nenes i noies de profund rebuig del seu cos.				
Es garanteix que els cursos formatius, materials i manuals sobre EAS no tinguin continguts que neguin l'orientació sexual, o que promoguin discursos nocius en considerar l'existència d'un «porno bo» i d'una «prostitució bona».				
En l'EAS s'inclou, de manera adaptada, qüestions rellevants sobre igualtat de gènere (violència de gènere, pornografia, etc.). Per exemple, s'ensenyen estratègies per evitar l'autosexualització de les nenes i noies.				
S'ensenya l'alumnat a identificar i analitzar els rols i estereotips de gènere i treballar per aconseguir la seva abolició en els diferents àmbits de la socialització, per exemple: <ul style="list-style-type: none"> • Com els mitjans de comunicació representen els homes i a les dones. • Com és el repartiment de tasques domèstiques. • L'ús sexista del llenguatge. • La vinculació dels estereotips amb l'orientació sexual. 				
S'ensenya a l'alumnat a identificar la violència masclista en tots els seus graus i desenvolupar eines de prevenció i erradicació.				
S'ensenya a l'alumnat el perill de corrents anticientífics neurosexistes basats en la idea que hi ha cervells roses i blaus que circulen en xarxes socials i televisió (per exemple, s'analitzen missatges nocius per al desenvolupament lliure de la sexualitat i la negació de l'orientació sexual).				
Acompanyament de l'alumnat per al seu desenvolupament socioafectiu i sexual (adaptat a cada edat) (Hidalgo-Urtiaga, 2022)				
Es treballa el desenvolupament emocional, per exemple: <ul style="list-style-type: none"> • Treballar per al reconeixement d'emocions i sentiments propis i aliens. • Treballar l'empatia, especialment en els nois. • Fomentar la comunicació assertiva. • Treballar conceptes com «la síndrome de la impostora» (per donar seguretat a les noies). 				

	Sí	No	Observacions	Accions per millorar aquest aspecte
Es treballa perquè l'alumnat tingui relacions socioafectives sanes, per exemple: <ul style="list-style-type: none"> Treballar la detecció i les eines per evitar conductes abusives del ciberassetjament, com el <i>grooming</i>, l'<i>outing</i>, el <i>dissing</i> o el <i>happy slapping</i>. Treballar la resolució de conflictes i conèixer els conceptes entorn de l'amor i les seves fases, com l'enamorament, l'atracció física o sexual, els mites de l'amor romàntic i les conductes abusives que poden aparèixer en les relacions adolescents, com la gelosia o el ciberassetjament sexual. 				
Es treballa el coneixement de la conducta sexual, per exemple, es treballa per: <ul style="list-style-type: none"> Desmuntar els estereotips de gènere en relació amb la sexualitat. Conèixer el desenvolupament de l'afectivitat i la sexualitat en la infància, l'adolescència i en l'edat adulta. Aprendre sobre el plaer i la sexualitat satisfactòria. 				

Font: elaboració pròpia a partir de Ballester et al. (2023) i Hidalgo-Urriaga (2022)

1.6. El disseny del pla d'igualtat

Un dels objectius prioritaris d'un centre educatiu hauria de ser que nenes i nens creixin lliures de rols i estereotips sexistes per poder fer el salt definitiu de l'educació mixta a la coeducació: a l'educació per a la igualtat, en què el feminisme és més necessari que mai.

Per visibilitzar i sistematitzar l'aposta coeducativa en un centre escolar i implicar tota la comunitat educativa –professorat, alumnat i famílies–, cal dissenyar un pla d'igualtat.

El **pla d'igualtat** d'un centre educatiu és un document en què es recull un conjunt d'actuacions, mesures i accions amb l'objectiu d'implementar la coeducació en la pràctica pedagògica del centre.

Perquè un pla d'igualtat sigui aplicable, ha de ser **realista** i **operatiu** i ha de comptar amb el compromís de la comunitat educativa. Per a això, és important que els objectius del pla d'igualtat de qualsevol centre siguin clars, senzills i abastables, i que es vagin complicant a mesura que es vagin fent canvis al centre. El grup de treball encarregat de supervisar la implementació del pla d'igualtat pot programar les accions per anar revisant l'execució i anar ajudant a fer passos a poc a poc perquè el professorat pugui assumir les tasques corresponents. A més d'operatiu, ha de ser **flexible**, **planificat** i **revisable** anualment. Per al disseny i l'avaluació posterior d'un pla d'igualtat, és recomanable

seguir la metodologia de la **teoria del canvi** (TdC) (Weiss, 1997), per poder explorar i avaluar com i per què les accions detallades en el pla d'igualtat –i que es duran a terme en l'àmbit de centre– contribuiran a un procés de canvi.

La seqüència i els passos que es poden seguir en l'elaboració d'un pla d'igualtat són els següents:

1) Sensibilització i formació del professorat del centre. Es tracta de conscienciar el professorat del fet que hi ha sexisme als centres educatius i de la importància d'incorporar la perspectiva coeducativa al centre. En aquesta fase, serà molt rellevant que es produeixin trobades periòdiques en què es generi debat i intercanvi d'idees i opinions entre el professorat.

2) Constitució d'un equip de treball format pel professorat del centre. És important que l'equip estigui format per persones sensibilitzades i formades en la igualtat de gènere, el feminisme i la coeducació. A més, hauran d'estar motivades per iniciar processos de canvi en aquest àmbit. També caldrà informar les famílies. Així mateix, resulta útil incloure una «**amistat crítica**» (Booth i Ainscow, 2011) en el seu grup de planificació. Aquesta persona pot ser algú de fora del centre, que actuï com a un suport i un desafiament. Aquesta persona pot ser una professora amb formació feminista d'un altre centre educatiu que ajudi en la recopilació i l'anàlisi de les opinions de la comunitat educativa en la fase de diagnòstic o en l'aplicació dels indicadors d'avaluació amb una perspectiva crítica en la fase d'avaluació.

3) Fer la recerca i el diagnòstic sobre la realitat als centres educatius en matèria d'igualtat. En aquesta segona etapa, es durà a terme l'avaluació de la cultura i les pràctiques escolars del centre des de la perspectiva feminista, amb els indicadors següents:

a) Informació desagregada per sexes sobre les característiques del centre educatiu: composició del professorat, de l'alumnat per curs, del personal d'administració i serveis, de les associacions de pares i mares, del consell escolar; taxes de resultats acadèmics, de repeticions, d'abandonament escolar; llocs de responsabilitat, etc.

b) Anàlisi de l'ús del llenguatge no-sexista en els diferents documents de centre: comunicats, cartelleria, web, projecte educatiu del centre, etc.

c) Anàlisi de l'ús d'espais i temps.

d) Anàlisi del material didàctic utilitzat des de la perspectiva feminista.

e) Actituds i valors sobre igualtat de gènere entre el professorat, l'alumnat i les famílies.

f) Anàlisi de situacions de discriminació i violència.

g) Anàlisi dels biaixos envers els diferents estudis triats per els i les alumnes, i orientacions envers diferents camps professionals de les unes i els altres.

h) Etc.

Els qüestionaris creats per detectar el grau de sexisme en la comunitat educativa, com el de Díaz Pinés (s/d) per a l'alumnat en diferents etapes educatives, professorat i famílies, són eines molt útils per conèixer el punt de partida en què es troba tota la comunitat educativa en matèria de coeducació. En aquest sentit, totes les rúbriques d'aquest material serveixen també com a eina diagnòstica. En aquest període de diagnòstic, s'elaborarà l'anàlisi i l'observació sistemàtica necessària per **establir unes línies d'actuació contextualitzades** en les necessitats del centre.

4) Iniciar la transformació. Un cop elaborat el diagnòstic del centre, es podrà començar la transformació centrada en els àmbits que l'avaluació ha identificat com a prioritaris. Per a això, serà important consensuar i redactar què s'ha decidit fer per incidir en les causes identificades en l'etapa de diagnòstic, tenint en compte:

- a) La descripció del problema.
- b) Les causes identificades.
- c) La població diana o vinculada.
- d) Els recursos disponibles.
- e) Les actuacions i accions que es duran a terme.
- f) La delimitació dels objectius que hauran de ser clars, senzills i abastables a curt, mitjà i llarg termini.

Per anar desenvolupant el procés de transformació, caldrà programar totes les accions i especificar quins actors la duran a terme i com.

Exemples d'objectius

- Parar atenció a les possibles actituds sexistes que puguin aparèixer en les participacions a classe i a qualsevol dels espais on interactui l'alumnat.
- Desenvolupar durant tot el curs, en el temps d'esbarjo, un projecte de patis coeducatiu, que fomentin la igualtat entre els nens i les nenes.

En aquesta fase és imprescindible formular els **indicadors d'avaluació** que en l'etapa següent (la d'avaluació) ens indicaran com mesurar els canvis generats. Els indicadors es dividiran en:

1) **Outputs:** s'ha pogut fer el que s'havia plantejat en el pla d'igualtat?

2) **Outcomes:** les accions fetes han tingut un impacte transformador?

Exemples d'indicadors que es poden avaluar segons el grau de compliment (es compleix, es compleix parcialment, no s'ha complert)

1) Outputs:

a) **Indicador de participació:** ha participat tot l'equip docent plantejat en el pla d'igualtat. S'han aplicat accions en tots els nivells educatius previstos en el pla d'igualtat.

b) **Indicador de formació:** s'han fet els cursos formatius sobre coeducació plantejats al professorat.

c) **Indicador d'accions dutes a terme:** s'ha revisat el material de tots els nivells educatius amb perspectiva coeducativa.

2) Outcomes:

a) **Professorat:** s'ha aconseguit començar a transformar la visió del professorat sobre la desigualtat entre nens i nenes.

b) **Famílies:** s'ha aconseguit canviar el llenguatge amb què el centre es refereix a les famílies.

c) **Alumnat:** s'ha reduït la violència envers les nenes. L'alumnat mostra un grau de consciència més alt sobre la igualtat.

5) Avaluació periòdica del treball fet i correccions necessàries. És molt important avaluar regularment el pla d'igualtat per poder ajustar-lo a les necessitats reals del centre cada curs. Per fer l'avaluació caldrà aplicar els indicadors d'*outputs* i *outcomes* i anar ajustant les accions necessàries per continuar millorant. En aquesta avaluació, si els indicadors *output* assenyalen que no s'ha pogut fer tot el treball planejat, igualment es podrà valorar si amb allò que sí que s'ha pogut aplicar hi ha hagut o no un impacte de transformació en la coeducació (*outcome*). En aquesta fase, també serà important preguntar-se quines resistències i dificultats hi ha hagut en el desenvolupament del pla i tenir-les en compte per als passos següents.

Lectures recomanades

Per conèixer detalladament tots els passos de la creació d'un pla d'igualtat en un centre educatiu, recomanem la lectura de:

Instituto de la Mujer y para la Igualdad de Oportunidades (s/d). *Educación en Igualdad. Propuesta metodológica sobre coeducación*. Catálogo de publicaciones de la Administración General del Estado.

Gobierno de Aragón. (s/d). *Orientaciones para la elaboración plan de igualdad en los centros docentes*.

NSW Department of Education. (2021). *Perfect Presence Theory of Change & Outcomes Measurement*.

Aquesta última és un exemple d'aplicació de la metodologia de la teoria del canvi (TdC).

En la taula 6, es pot consultar la rúbrica per al **disseny del pla d'igualtat** al centre.

Taula 6. Rúbrica per al disseny del pla d'igualtat

	Sí	No	Observacions	Accions per millorar aquest aspecte
Fase 1. Sensibilització i formació				
Es reserven trobades periòdiques de tot el claustre per reflexionar, debatre i intercanviar idees i opinions sobre la desigualtat entre nens i nenes en la societat i l'escola, sobre el paper del feminisme i a coeducació, sobre actituds masclistes detectades al centre tant en el professorat com en l'alumnat, etc.				
S'organitzen cursos formatius sobre coeducació i feminisme per a tot el professorat.				
Es garanteix que els cursos formatius sobre coeducació els fan professionals amb formació en la matèria, de manera que es garanteix que aquests no tinguin contingut acientífic ni neurosexista.				
Fase 2. Creació de l'equip de treball				
Es constitueix un equip docent sensibilitzat, format i motivat amb la igualtat de gènere i la coeducació que s'encarregarà de l'execució del pla d'igualtat.				
Es fan trobades periòdiques per fomentar el debat i la pluja d'idees.				
S'informa les famílies de la intenció d'elaborar i aplicar un pla d'igualtat al centre i s'intenta implicar-les en l'execució.				
Fase 3. Diagnòstic				
S'elabora un diagnòstic sobre els aspectes més rellevants de la pràctica coeducativa al centre, per exemple: <ul style="list-style-type: none"> • Informació desagregada per sexes • Anàlisi d'espais • Llenguatge • Sabers de referència • Interacció escolar • EAS 				
L'observació s'ha sistematitzat i és útil per establir les línies d'actuació en l'àmbit de la coeducació.				
Fase 4. Transformació				
El procés de transformació parteix dels àmbits que s'han identificat com a prioritaris al centre.				
Es descriu el problema incidint especialment en les pràctiques escolars que han estat identificades com a discriminatòries.				
S'estableix quina serà la població diana del pla d'igualtat.				
S'estableixen els recursos disponibles i les accions concretes per a l'execució del pla d'igualtat.				
Es redacten objectius clars, senzills i abastables a curt, mig i llarg termini per garantir-ne la implementació.				

	Sí	No	Observacions	Accions per millorar aquest aspecte
S'acorda amb tot el claustre les accions que es duran a terme en els diferents nivells establerts.				
Es programen totes les accions perquè el professorat tingui una línia de consecució.				
Es formulen els indicadors d'avaluació per mesurar quines accions s'han pogut dur a terme (<i>output</i>) i quins canvis s'han generat (<i>outcome</i>).				
Fase 5. Avaluació				
S'ha temporitzat l'avaluació de manera clara.				
S'apliquen els indicadors d'avaluació per mesurar quines accions s'han pogut dur a terme (<i>output</i>) i quins canvis s'han generat (<i>outcome</i>) per dissenyar les noves accions en la fase següent del pla o en el pla d'igualtat que es desenvoluparà següent.				
Es recullen les dificultats i resistències oposades durant el desenvolupament del pla d'igualtat i s'estableixen mesures per superar-les o tenir-les en compte en els passos següents.				

Font: elaboració pròpia a partir de Subirats (2017)

En la taula 7, s'emfatitzen altres aspectes generals que han de tenir en compte els centres escolars per **garantir la pràctica coeducativa**.

Taula 7. Rúbrica per implementar el model coeducatiu

	Sí	No	Observacions	Accions per millorar aquest aspecte
Aspectes relacionats amb la documentació i l'organització del centre educatiu				
La coeducació i la perspectiva de gènere apareixen en el projecte educatiu de centre (PEC).				
La coeducació i la perspectiva de gènere apareixen en el projecte de direcció de centre.				
S'ha constituït la comissió de coeducació al centre amb una persona responsable amb formació sobre feminisme i coeducació per garantir-ne la implementació.				
L'Associació de famílies (AFA) ha constituït la comissió de coeducació amb una persona responsable amb formació sobre feminisme i coeducació per garantir-ne la implementació.				
El Reglament de règim intern (RRI) està redactat amb perspectiva feminista.				
El personal del centre coneix l'existència del protocol de prevenció, detecció i intervenció davant de la violència masclista entre l'alumnat.				
Aspectes relacionats amb la cultura del centre educatiu				

Font: elaboració pròpia a partir de Sánchez i Escadel (2012)

	Sí	No	Observacions	Accions per millorar aquest aspecte
L'equip docent és coneixedor del sistema de gènere com a una construcció sociocultural que manté les desigualtats entre nens i nenes.				
Al centre es fomenta la construcció de relacions més justes i igualitàries.				
Per mitjà de la pràctica docent, es prepara nenes i nens de la manera més adequada per a la seva inserció en la vida d'una manera funcional i activa, de manera que s'atenen les seves potencialitats personals.				
S'educa nens i nenes en la tolerància, la corresponsabilitat i la solidaritat.				
Al centre es promou un tractament igualitari entre noies i nois de les mateixes edats.				
S'ha sensibilitzat i format l'equip docent sobre la importància de la coeducació per assolir uns models de relació no-sexista.				
En la comunitat educativa es promou l'observació crítica i l'eliminació dels comportaments masclistes estereotipats.				
Al centre s'entén el sexisme com un problema de desigualtat social que té els seus orígens en les ideologies i en l'estructura socioeconòmica.				
En la comunitat educativa, es coneixen els obstacles que impedeixen la igualtat d'oportunitats entre homes i dones.				
El clima del centre escolar afavoreix la intervenció i mediació en la resolució de conflictes.				

Font: elaboració pròpia a partir de Sánchez i Escadel (2012)

Resum

Amb aquest material es vol que el professorat de les diferents etapes educatives identifiqui els aspectes prioritaris per dirigir-se cap a la coeducació als seus centres. L'objectiu ha estat mostrar, mitjançant explicacions breus i rúbriques, els elements clau i les estratègies necessàries per establir, a les escoles i els instituts, mecanismes per promoure la igualtat entre nenes i nens, que seran la futura ciutadania. És important remarcar que la transformació educativa envers una coeducació real és un camí llarg, lent i constant que necessita canvis de pensament, pedagògics, de materials i d'espais. Per això, es recomana al professorat que els objectius inicials per dur a terme aquesta transformació no siguin massa ambiciosos o difícils d'assolir, que tinguin en compte cada context i que es treballi amb constància i determinació per aconseguir una escola més justa, sobretot per a les nenes.

Bibliografia

Agencia Ejecutiva en el Ámbito Educativo y Cultural. (2010). *Diferencias de género en los resultados educativos: medidas adoptadas y situación actual en Europa* (p. 9). Eurydice. <https://op.europa.eu/es/publication-detail/-/publication/40271e21-ca1b-461e-ba23-88fe4d4b3fd4>

Aznar-Martínez, B. [Berta]. (2022). La interacció escolar desde la perspectiva coeducativa. *Guix. Elements d'Acció Educativa*, 489, 65.

Aznar-Martínez, B. [Berta], Casarramona, A. [Aina], Lorente-De-Sanz, J. [Judith], Grané, J. [Jaume], Castillo, J. A. [Josep Antoni], Vall, B. [Berta] i Pérez-Testor, C. [Carles] (2023). Formas telemáticas de control de acceso a la pornografía y abordaje integral de los retos del espacio digital. A V. Milano (dir.), *Estudio sobre pornografía en las Islas Baleares: acceso e impacto sobre la adolescencia, derecho internacional y nacional aplicable y soluciones tecnológicas de control y bloqueo* (p. 407-454). Institut Balear de la Dona.

Ballester, L. [Lluís], Rosón, C. [Carlos] i Facal, T. [Teresa]. (2020). *Pornografía y educación afectivosexual*. Octaedro.

Ballester, L. [Lluís], Sedano, S. [Sandra], Aznar-Martínez, B. [Berta], Cabellos, A. [Albert], Lorente-De-Sanz, J. [Judith] i Nadal, M. [Maria]. (2023). Diagnóstico sobre acceso, consumo e implicaciones de la nueva pornografía en línea en las Islas Baleares. A V. Milano (dir.), *Estudio sobre pornografía en las Islas Baleares: acceso e impacto sobre la adolescencia, derecho internacional y nacional aplicable y soluciones tecnológicas de control y bloqueo* (p. 28-287). Institut Balear de la Dona.

Boniell-Nissim, M. [Meyran], Efrati, Y. [Yaniv] i Dolev-Cohen, M. [Michal]. (2020). Parental mediation regarding children's pornography exposure: The role of parenting style, protection motivation and gender. *The Journal of Sex Research*, 57(1), 42-51. <https://doi.org/10.1080/00224499.2019.1590795>

Booth, T. [Tony] i Ainscow, M. [Mel]. (2011). *Index for Inclusion. Developing learning and participation in schools* (3a. ed.). Centre for Studies in Inclusive Education (CSIE).

Carrasco-Pons, S. [Silvia], Hidalgo-Urriaga, A. [Ana], Muñoz de Lacalle, A. [Araceli] i Pibernat-Vila, M. [Marina]. (2022). *La coeducación secuestrada. Crítica feminista a la penetración de las ideas transgeneristas en la educación*. Octaedro.

Castellví, A. [Alba], Guix, V. [Verónica] i Carreras, A. [Anna]. (2016). La transformación de los patios escolares: una propuesta desde la coeducación. *Aula de Innovación Educativa*, 255, 67-72.

Crocker, B. C. S [Brianna], Pit, S. W [Sabrina], Hansen, V. [Vibeke], John-Leader, F. [Franklin] i Wright, M. L. [Mary Louise]. (2019). A positive approach to adolescent sexual health promotion: a qualitative evaluation of key stakeholder perceptions of the Australian Positive Adolescent Sexual Health (PASH) Conference. *BMC public health*, 19, 1-16. <https://doi.org/10.1186/s12889-019-6993-9>

Díaz Pinés, C. [Cristina]. (s/d). *Diagnóstico sobre la realidad en los centros en materia de igualdad: Ver «Indicadores posibles y cuestionarios consecuentes»*. Centro de profesorado de Jerez.

Hidalgo-Urriaga, A. [Ana]. (2022). *La pràctica docent coeducativa: trajectòria, reptes i recursos [recurs d'aprenentatge]*. Universitat Oberta de Catalunya.

Lomas, C. [Carlos]. (2007). ¿La escuela es un infierno?: violencia escolar y construcción cultural de la masculinidad. *Revista de educación*, 342, 83-101.

López-Navajas, A. [Ana] (2021). *Aprender con referentes femenino: Un legado cultural para la igualdad*. SM.

Roman Garcia, O. [Óscar], Bacigalupe, A. [Amaia] i Vaamonde Garcia, C. [Cristina]. (2022). Relación de la pornografía mainstream con la salud sexual y reproductiva de los/las adolescentes. Una revisión de alcance. *Revista Española de Salud Pública*, 95, e202108102.

Rothman, E. F. [Emily], Adhia, A. [Avanti], Christensen, T. T. [Tiffany], Paruk, J. [Jennifer], Alder, J. [Jessica] i Daley, N. [Nicole]. (2018). A Pornography Literacy Class for Youth: Results of a Feasibility and Efficacy Pilot Study. *American Journal of Sexuality Education*, 13(1), 1-17. <https://doi.org/10.1080/15546128.2018.1437100>

Sánchez, M. A. [María Angeles] i Escadel, V. M. [Víctor Manuel]. (2012). Coeducación desde el aula. *Experiencias igualdad de oportunidades*, 14.

Simón-Rodríguez, E. [Elena]. (2017). *La igualdad también se aprende: Cuestión de coeducación*. Narcea.

Subirats, M. [Marina]. (2010). ¿Coeducación o escuela segregada? Un viejo y persistente debate. *Revista de Sociología de la Educación-RASE*, 3(1), 143-158.

Subirats, M. [Marina]. (2017). *Coeducació, aposta per la llibertat*. Octaedro.

Weiss, C. H. [Carol]. (1997). Theory-based evaluation: past, present, and future. *New directions for evaluation*, 76, 41-55.

Yugueros García, J. [Jesús]. (2015). La coeducación en la escuela como modelo de socialización. *EHQUIDAD. Revista Internacional de Políticas de Bienestar y Trabajo Social*, (4), 61-70. <https://doi.org/10.15257/ehquidad.2015.0009>

Zapatero-Ayuso, J. A. [Jorge Agustín] Ramírez, E. [Elena], Rocu, P. [Patricia] i Navajas, R. [Rosaura]. (2021). Orientaciones para el cambio de los patios escolares como impulsores de la igualdad de género a través de la actividad física. *Ágora para la Educación Física y el Deporte*, 23, 241-264. <https://doi.org/10.24197/aefd.0.2021.241-264>